

GIÁO DỤC VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG TRONG TRƯỜNG PHỔ THÔNG DÂN TỘC NỘI TRÚ Ở VIỆT NAM

PGS.TS. ĐỖ THỊ BÍCH LOAN
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

Đặt vấn đề

Trong bối cảnh thế giới có nhiều thay đổi nhanh chóng và phức tạp, toàn cầu hoá và hội nhập quốc tế đã trở thành xu thế tất yếu, sự thay đổi của các điều kiện kinh tế - xã hội đã làm biến đổi các giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc theo hai hướng tích cực và tiêu cực, tạo ra nhiều cơ hội, nhưng cũng làm nảy sinh nhiều thách thức. Vì vậy, giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc với những giá trị bền vững và những tinh hoa của cộng đồng các dân tộc là vấn đề rất quan trọng. Quan điểm đó đã được khẳng định trong Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X: "...nâng cao trình độ dân trí, giữ gìn và phát huy bản sắc văn hoá, tiếng nói, chữ viết và truyền thống tốt đẹp của các dân tộc...". Để thực hiện được mục tiêu này, cần giáo dục con người biết giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa dân tộc, chỉ có như vậy con người mới trở thành động lực thúc đẩy phát triển xã hội. Do đó, việc giáo dục văn hóa truyền thống trong nhà trường phổ thông, đặc biệt là trường phổ thông dân tộc nội trú (PTDTNT) là một yêu cầu cần thiết.

1. Một số khái niệm

- Văn hóa: Văn hóa là một hệ thống hữu cơ những giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo trong quá trình cải tạo hiện thực khách quan. Nó là toàn bộ cuộc sống cả vật chất, tinh thần của từng cộng đồng người. Theo UNESCO, văn hóa được hiểu là: "Tổng thể sống động các hoạt động sáng tạo của con người đã diễn ra trong quá khứ cũng như đang diễn ra trong hiện tại. Qua hàng thế kỉ, các hoạt động sáng tạo ấy đã cấu thành nên một hệ thống các giá trị, truyền thống thị hiếu thẩm mĩ và lối sống mà dựa trên đó từng dân tộc khẳng định bản sắc riêng của mình"¹ [2, tr.5].

- Văn hóa truyền thống: Mỗi dân tộc dù ở trình độ văn minh cao hay thấp đều có những văn hóa truyền thống đặc trưng riêng của mình. Hệ thống giá trị đó chính là sự kết tinh tất cả những gì tốt đẹp nhất được chắt lọc qua nhiều thời đại lịch sử để tạo nên bản sắc riêng của một dân tộc. Giá trị văn hóa truyền thống đó được truyền lại cho thế hệ sau và trở thành một động lực nội sinh để phát triển đất nước.

- Giá trị văn hóa truyền thống: Giá trị văn hoá truyền thống là một bộ phận trong hệ giá trị tinh thần của dân tộc được sản sinh ra trong lịch sử dân

tộc, được các thế hệ tiếp nối kế thừa và phát triển, trở thành cốt lõi nền tảng văn hoá tinh thần của xã hội.

2. Vài nét về trường phổ thông dân tộc nội trú ở Việt Nam

Trường PTDTNT là loại trường chuyên biệt dành cho thanh, thiếu niên các dân tộc thiểu số nhằm tạo nguồn đào tạo cán bộ và nguồn nhân lực có trình độ cho vùng dân tộc, miền núi. Trường được coi là một trung tâm văn hoá, khoa học, kĩ thuật của địa phương.

Mục tiêu của trường PTDTNT là giáo dục cho học sinh tinh thần đoàn kết dân tộc, ý thức giữ gìn và phát huy bản sắc văn hoá của dân tộc mình, đồng thời tôn trọng và bảo vệ truyền thống tốt đẹp của các dân tộc anh em, ý thức xây dựng và bảo vệ Tổ quốc, tinh thần chịu khó học tập, nếp sống văn minh khoa học. Việc giáo dục này sẽ giúp cho các em sau khi học xong Trung học cơ sở hoặc Trung học phổ thông và ra trường có thể thích ứng nhanh với sự phát triển kinh tế - xã hội ở địa phương. Nội dung giáo dục chủ yếu giống các trường phổ thông khác trong toàn quốc, nhưng có điều chỉnh và bổ sung thêm những kiến thức về địa phương và về các dân tộc thiểu số. Hoạt động dạy và học của trường được cải tiến để phù hợp với đặc điểm và tính chất của trường.

Học sinh trường PTDTNT là những thanh, thiếu niên các dân tộc thiểu số ở vùng cao, vùng sâu xa xôi hẻo lánh, biên giới, hải đảo. Các em ở lứa tuổi 11-14 từ nhiều dân tộc khác nhau nên có sự bất đồng về ngôn ngữ, phong tục tập quán. Do đặc điểm đa dân tộc, mỗi học sinh trong trường được sống với bản sắc dân tộc mình vừa được tiếp xúc với văn hóa của các bạn thuộc các dân tộc khác. Vì vậy, các em phải học làm quen, học cách sống với sự khác biệt đó để có khả năng thích nghi với mọi sự biến động.

3. Giáo dục văn hóa truyền thống trong trường phổ thông dân tộc nội trú

Bản sắc văn hoá dân tộc là tất cả những giá trị vật chất và tinh thần, bao gồm tiếng nói, chữ viết, văn học, nghệ thuật, kiến trúc, y phục, tâm lí, tình cảm, phong tục, tập quán, tín ngưỡng... được sáng tạo trong quá trình phát triển lâu dài của lịch sử. Sự phát triển bản sắc văn hoá mỗi dân tộc càng làm phong phú nền văn hoá của cộng đồng các dân tộc Việt Nam. Thống nhất trong đa dạng là nét riêng, độc đáo của nền văn hoá các dân tộc Việt Nam. Củng cố và

¹ Thành Lê, *Văn hóa và lối sống*, NXB Thanh niên, Hà Nội, 2001.

tăng cường sự thống nhất sẽ tạo nên sức mạnh tinh thần chung của toàn dân tộc. Vì vậy, việc bảo tồn và phát huy bản sắc văn hoá dân tộc Việt Nam là một nhiệm vụ cấp thiết, đòi hỏi sự đóng góp to lớn của giáo dục. Mặt khác, văn hóa sinh ra trong quá trình phát triển của cộng đồng và có sức sống bền bỉ trong tâm thức của cộng đồng. Qua văn hóa, nhà trường có thể giáo dục học sinh tinh thần kỉ luật, tôn trọng kỉ cương, phép nước trên cơ sở ý thức được đầy đủ về trách nhiệm và quyền lợi.

Giáo dục văn hóa trong trường PTDTNT là cung cấp cho các em những hiểu biết về văn hóa, trong đó có văn hóa dân tộc của các em, từng bước giúp các em yêu quý văn hóa của dân tộc mình, tôn trọng văn hóa của các dân tộc anh em khác. Giáo dục văn hóa cũng là giúp cho các em có khả năng hòa nhập vào các nền văn hóa khác, tìm ở đó những cái hay, cái đẹp, cái nhân văn để bổ sung vào vốn hiểu biết của mình. Vì vậy, có thể nói, trường PTDTNT có sứ mệnh to lớn trong việc bảo tồn và phát triển văn hóa truyền thống dân tộc. Ngoài ra, giáo dục văn hóa truyền thống các dân tộc thông qua các hoạt động giáo dục trong trường PTDTNT không chỉ tác động đến hoạt động của nhà trường, mà còn tác động đến từng học sinh, đồng thời giúp cho các mối quan hệ thầy với thầy, trò với trò, thầy với trò trở nên thân thiện hơn. Nói một cách khác, không thể có một trường học thân thiện nếu như không duy trì được nét đẹp của văn hóa truyền thống, đó là sự hòa nhập và khoan dung văn hóa. Hơn nữa, cũng như tất cả các trường phổ thông khác, trường PTDTNT bên cạnh mục tiêu là đào tạo con người mới, còn có thêm nhiệm vụ tạo nguồn đào tạo cán bộ người dân tộc, vì vậy mục tiêu của nhà trường là đào tạo con người mới trong cộng đồng các dân tộc thiểu số, gắn bó với cội nguồn, mà cái gốc chính là văn hóa truyền thống.

Mục tiêu giáo dục văn hóa trong nhà trường là bồi dưỡng cho các em lòng khoan dung văn hóa, biết chấp nhận sự khác biệt của nét văn hóa khác, đồng thời biết loại bỏ những hạt sạn trong kho tàng văn hóa của dân tộc. Học sinh trong trường PTDTNT luôn tự hào về nguồn gốc dân tộc của mình, các em yêu văn hóa của dân tộc mình. Vì vậy, nhà trường cần giáo dục nâng cao nhận thức cho các em về nghĩa vụ và quyền lợi học tập, cũng như tình yêu đối với văn hóa dân tộc, làm cho tình yêu ấy ngày càng bền chặt hơn, góp phần làm giàu thêm lòng tự hào dân tộc. Ngoài ra, còn giúp cho các em khắc phục những khó khăn khi các em phải sống xa cộng đồng, tức là tách khỏi cái nôi văn hóa truyền thống quá sớm, giúp cho các em giữ lại và bồi đắp những “kí ức xã hội”, các em được đến với văn hóa mới nhưng không bị cắt đứt với văn hóa truyền thống của dân

tộc mình. Đồng thời, góp phần xóa bỏ định kiến và mở ra sự khoan dung về văn hóa cho các em. Bởi vì mỗi dân tộc đều có phong tục, tập quán riêng, khi chưa có đủ thông tin, chưa được tiếp xúc, dễ có những định kiến sai lệch. Nhưng khi đã có đủ thông tin và hiểu biết về văn hóa của các dân tộc, thì định kiến sẽ không còn nữa, thay vào đó là sự khoan dung, yêu thương và quý trọng.

4. Thực trạng giáo dục văn hóa truyền thống trong trường phổ thông dân tộc nội trú

Nhận thức được tầm quan trọng của việc giáo dục văn hóa truyền thống cho học sinh phổ thông, từ năm 2008, Bộ Giáo dục và Đào tạo đã phát động Phong trào thi đua Trường học thân thiện và học sinh tích cực, một trong năm nội dung chính của phong trào này là đưa nội dung văn hóa truyền thống vào trong các hoạt động giáo dục của nhà trường. Phong trào này đã góp phần duy trì và bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống Việt Nam, đồng thời mở ra một con đường duy trì văn hóa truyền thống qua các hoạt động giáo dục. Đồng thời, hàng năm, Bộ giáo dục và Đào tạo đã tổ chức Liên hoan văn hóa các dân tộc trong trường PTDTNT theo nhiều quy mô: liên hoan toàn quốc, liên hoan khu vực, liên hoan giữa tỉnh này với tỉnh khác, liên hoan giữa huyện này với huyện khác trong phạm vi tỉnh. Trong các cuộc liên hoan này, thường có các cuộc thi liên quan đến các lĩnh vực thể thao, văn nghệ (ca, múa, nhạc), biểu diễn trang phục dân tộc.

Bên cạnh việc giảng dạy theo nội dung, chương trình, sách giáo khoa chung cho tất cả học sinh, trường PTDTNT đã tổ chức một số hoạt động giáo dục hướng nghiệp và dạy nghề phổ thông cho học sinh hướng vào những ngành nghề chuyên môn phù hợp với yêu cầu phát triển kinh tế - xã hội ở địa phương. Ngoài ra, còn đẩy mạnh các hoạt động giáo dục ngoài giờ lên lớp như lao động công ích, sinh hoạt văn nghệ, thể dục thể thao, các sinh hoạt theo chủ đề, tham quan du lịch, đặc biệt tổ chức các ngày lễ hội, tết dân tộc giao lưu văn hóa và các hoạt động xã hội khác nhằm bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa của dân tộc, từng bước xóa bỏ các tập tục lạc hậu, góp phần phát triển và hoàn thiện nhân cách học sinh. Trong những ngày lễ hội, trang phục, món ăn, trò chơi và cả những thị hiếu, sở thích của các dân tộc đều được nâng niu, quý trọng. Nhiều học sinh thuộc dân tộc này nhưng lại mặc trang phục của dân tộc khác; múa, hát các bài dân ca của các dân tộc khác một cách say sưa, hào hứng. Nhiều học sinh còn nói được tiếng nói của các dân tộc khác. Ví dụ: Với mục đích gìn giữ và tôn vinh các giá trị văn hóa đặc sắc của dân tộc, hàng năm trường PTDTNT tỉnh Lào Cai đều tổ chức Lễ hội Lồng Tồng, một trong

những lễ hội được tổ chức ngay sau Tết Nguyên Đán tại các bản mường đông dân cư dân tộc Tày và dân tộc Thái. Ngoài ra, các trường còn tổ chức các cuộc liên hoan văn hóa với mục tiêu làm cho các em yêu văn hóa của nhau và tự nguyện hòa nhập. Ví dụ: Tại Trà Vinh đã có không ít trường hợp học sinh không phải là người Khmer nhưng đã đoạt giải thi học sinh giỏi tiếng Khmer. Đồng thời, nhà trường còn chú trọng đến việc tạo ra sự bình đẳng, công bằng trong đối xử và phân công nhiệm vụ cho các em học sinh. Học sinh nào có phẩm chất đạo đức tốt, có năng lực quản lý đều được tạo điều kiện để tham gia các vị trí quản lý trong lớp như: như lớp trưởng, đoàn thanh niên, không phân biệt học sinh ấy thuộc dân tộc nào, học sinh nam hay học sinh nữ.

Tuy nhiên, ở một số trường, mặc dù học sinh là người dân tộc thiểu số và nhà trường quản lý 24/24 giờ, nhưng nội dung và phương pháp dạy học trong trường không có gì khác so với các trường khác cùng cấp học. Vì vậy, còn nhiều bất cập về chất lượng và chưa thúc đẩy được việc bảo tồn và phát triển văn hóa dân tộc. Hơn nữa, có một số trường, tuy đã nhận thức đúng về vai trò của văn hóa dân tộc, nhưng chưa chú trọng đến việc dạy tiếng mẹ đẻ cho học sinh. Nhiều trường có phòng truyền thống, nhưng không phải là phòng gìn giữ văn hóa truyền thống các dân tộc để học sinh đến tìm hiểu và tự học về văn hóa các dân tộc anh em. Số cán bộ, giáo viên là người dân tộc thiểu số còn hạn chế, số người am hiểu về các vấn đề văn hóa tộc người cũng ít. Đó là những rào cản trong việc giáo dục văn hóa truyền thống trong trường PTDTNT ở Việt Nam hiện nay.

5. Đề xuất một số hoạt động giáo dục văn hóa truyền thống trong trường phổ thông dân tộc nội trú

Để nâng cao hiệu quả giáo dục văn hóa truyền thống trong trường PTDTNT, bên cạnh việc tăng cường tích hợp giáo dục văn hóa truyền thống vào nội dung các môn học: Tiếng Việt và Văn học, Âm nhạc, Mĩ thuật, Tự nhiên- Xã hội, Lịch sử, Địa lí..., nhà trường cần tăng cường tổ chức các hoạt động:

- Tổ chức giao lưu văn hóa các dân tộc. Đây là hoạt động giao lưu hấp dẫn nhất, thu hút sự tham gia của nhiều người nhằm tăng cường sự hiểu biết của học sinh về con người, đất nước và tạo cơ hội hiểu biết lẫn nhau giữa các dân tộc;
- Tổ chức các cuộc thi tìm hiểu văn hóa truyền thống dân tộc thiểu số;
- Tổ chức nghe nói chuyện về văn hóa các dân tộc;
- Sử dụng sắc phục dân tộc;
- Quan tâm đến kiến trúc, bài trí lớp học, nhà ở trong kí túc xá đậm đà bản sắc dân tộc;

- Xây dựng phòng văn hóa truyền thống các dân tộc;
- Tổ chức cho học sinh đi thực tế và sưu tầm văn hóa các dân tộc;
- Giáo dục văn hóa tích hợp trong các môn học.

Kết luận

Để thực hiện được mục tiêu giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc với những giá trị bền vững và những tinh hoa của cộng đồng các dân tộc, việc giáo dục văn hóa truyền thống trong nhà trường phổ thông nói chung và trong trường PTDTNT nói riêng là một yêu cầu cần thiết. Học sinh của trường PTDTNT đến từ các dân tộc khác nhau, tạo nên sự đa dạng văn hóa. Vì vậy, việc giáo dục văn hóa truyền thống trong nhà trường sẽ góp phần nâng cao nhận thức cho các em về nghĩa vụ và quyền lợi học tập, cũng như tình yêu đối với văn hóa dân tộc, đồng thời góp phần xóa bỏ định kiến và mở ra sự khoan dung về văn hóa cho các em. Giáo dục văn hóa truyền thống được thực hiện thông qua việc tích hợp vào nội dung các môn học, hoạt động ngoài giờ lên lớp và lễ hội của các dân tộc nhằm xây dựng một nền văn hóa tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đảng Cộng sản Việt Nam (2006), Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X.
2. Lê Hữu Ái - Trần Quang Ánh (2008), *Vấn đề giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho sinh viên trong bối cảnh hiện nay ở nước ta*, Tạp chí Khoa học và Công nghệ, Đại học Đà Nẵng, Số 5 (28).
3. Thành Lê (2001), *Văn hóa và lối sống*, NXB Thanh niên, Hà Nội.
4. Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam (2006), Đề tài "*Định hướng mục tiêu, nội dung giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh phổ thông*", Mã số B2006-37-25.

SUMMARY

This article has touched upon and analyzed some issues regarding traditional culture education in ethnic minority boarding schools in Vietnam. The author has analyzed some key concepts on culture, traditional culture and values of traditional culture. At the same time, the author also introduces key characteristics of ethnic minority boarding schools in Vietnam as well as the importance of traditional culture education in ethnic minority boarding schools. Based on theoretical bases coupled with actual status of traditional culture education, the article has proposed key activities regarding traditional culture education in ethnic minority boarding schools to raise effectiveness of this area of education.